

SPADKI W POLSKIM PRAWIE MIĘDZYNARODOWYM PRYWATNYM. EWOLUCJA NORM A OCHRONA PODSTAWOWYCH WARTOŚCI PRAWA SPADKOWEGO

Abstrakt: Prawo spadkowe dotyka jednej z najbardziej doniosłych kwestii życia społecznego i rodzinnego. Wszakże pozwala ono rozciągać zmarłemu skutki swoich oświadczeń woli podjętych za życia na czas po swojej śmierci i w ten sposób nadal wpływać na świat żywych. Już od czasów starożytnego Rzymu prawo spadkowe ma na celu ochronę szczególnie doniosłych wartości. W epoce globalizacji i zwiększonej mobilności społecznej dochodzi do pojawienia się przy dziedziczeniu elementu międzynarodowego. Ochrona podstawowych wartości prawa spadkowego wymusiła podjęcie działań na poziomie międzynarodowym i krajowym, aby rozbieżności w systemach prawa poszczególnych państw nie doprowadziły do zniweczenia zasad i wartości prawa spadkowego. Celem niniejszego rozdziału jest analiza aktów normatywnych dotyczących problematyki dziedziczenia transgranicznego w historii nowoczesnego Państwa Polskiego, poczynając od II RP po czasy współczesne. Praca obejmuje zarówno przegląd przepisów krajowych jak i umów międzynarodowych, a ponadto uwzględnia wybrane problemy orzecznicze powstałe na gruncie stosowania wyżej wskazanych aktów normatywnych, wskazując przy tym na kwestie ochrony wartości prawa spadkowego. Całość pracy prowadzi do ukazania czytelnikowi silnych podstaw aksjologicznych, które leżą u podstaw wskazanych regulacji, ich ponadczasowość, doniosłość oraz konieczność dalszej harmonizacji prawa nie tylko w obrębie Unii Europejskiej. Autor posługuje się metodą dogmatyczną i historycznoprawną.

Słowa kluczowe: prawo spadkowe, spadki transgraniczne, dziedziczenie transgraniczne, prawo kolizyjne, wartości prawa spadkowego

---

¹ ORCID: 0000-0001-5303-4843

WSTĘP – WARTOŚCI W PRAWIE SPADKOWYM

W czasach zwiększonej mobilności społecznej oraz globalizacji (Giddens 2004, ss. 76-78). następują znaczne przepływy ludności, towarów i usług (Walczak-Duraj 2006, ss. 262-263). W konsekwencji stosunki prawne coraz częściej wykraczają poza granice obowiązywania jednego systemu prawnego. Element międzynarodowy staje się nieodłącznym elementem współczesnych stosunków prawnych – co powoduje komplikacje, które stawiają uczestników obrotu prawnego przed pytaniem: jakie prawo będzie właściwie do rozstrzygnięcia na kanwie danej sprawy oraz przed jakim sądem? Wydaje się, że nie jest dziś możliwe zastosowanie wyłącznie jednej z prostych zasad osobowości prawa lub zasady terytorialności prawa. W związku z występowaniem kolizji systemów prawnych, koniecznym stało się uregulowanie kwestii dotyczących właściwości prawa przy określonych stosunkach prawnych. Stąd społeczność międzynarodowa, państwa oraz ustawodawcy krajowi, stanęli przed wyzwaniem uregulowania kwestii prawnomiędzynarodowych w stosunkach prywatnych.

Prawo spadkowe dotyka jednej z najbardziej doniosłych kwestii społecznych i rodzinnych. Albowiem prawo to normuje kwestię rozciągania skutków działań człowieka podjętych za życia, na czas po jego śmierci. Ustalenie kto po zmarłym wstępuje w ogół jego praw i obowiązków – w tym zwłaszcza majątkowych, stanowi istotny element stabilności obrotu prawnego oraz utrzymania struktur ekonomicznych i społecznych (Dajczak 2018, ss. 254-255). Ważność tej gałęzi prawa wynika także z istotnej roli w życiu rodzinnym, a zwłaszcza w jego ekonomicznym aspekcie społecznych (Dajczak 2018, ss. 254-255). Już w czasach starożytnego Rzymu za zasadę prawa uważano, aby prawo spadkowe zabezpieczało interesy i byt rodziny zmarłego społecznych (Dajczak 2018, ss. 262-263). Być może dlatego ważkość tej dziedziny prawa była szczególnie podkreślana w czasach rzymskich, dzięki czemu do naszych czasów zachowała się znacząca ilość źródeł dotyczących prawa spadkowego z czasów rzymskich społecznych (Dajczak 2018, ss. 254-255). Ze względu, że ludzie przed śmiercią, często pozostawiali we wspólnotach majątkowych, mieli na utrzymaniu inne osoby czy też wspólnie korzystali z nieruchomości, kwestia dziedziczenia nabiera jeszcze wznioślejszego znaczenia społecznego. W obliczu nieuniknionego człowieka, chce z różnych pobudek rozporządzać swoim majątkiem na wypadek śmierci. Od czasów rzymskich utarły się dwie formy dziedziczenia: ustawowe (domyślna forma) i testamentowe (Kolańczyk 2007, ss. 461-481).

Inną zasadą prawa spadkowego znaną w czasach rzymskich była swoboda testowania czy poszanowanie woli zmarłego (Dajczak 2018, ss. 254-255). Jak człowiek ma swobodę dysponowania własnym majątkiem za życia, tak uznawano, że człowiek może aktem oświadczenia woli rozporządzić swoim majątkiem *ad mortis causa*. Stąd w ramach ochrony teje wartości należało zapewnić środki, dzięki którym niespodziewana czy nieznaną spadkodawcy możliwość zmiany prawa właściwego dla danej sprawy spadkowej, zniweczyłaby jego zamiar. Należy jednak zarysować kolizję pomiędzy zasadą swobody testowania, a zabezpieczeniem interesów rodziny denata i dziedziców. Dlatego już od starożytnego Rzymu istnieją instytucje zachowku i rezerwy (Dajczak 2018, ss. 275-278).

Ustalenie kto wstępuje w prawa i obowiązki zmarłego odgrywa szczególnie doniosłą rolę nie tylko w życiu społecznym, ale i gospodarczym, np. udział w spółkach etc. Szczególnie zainteresowani dziedziczeniem zdają się być wierzyciele, chcący spłaty długów zmarłego na dotychczasowych warunkach.

Mając na uwadze powyższe wartości, będące wspólne dla państw wyrosłych z tradycji prawa rzymskiego, ale też dla państw *common law*, dają one silne uzasadnienie aksjologiczne tworzeniu prawa, które zabezpieczy realizację wskazanych wartości w sytuacji wystąpienia w ramach stosunku prawnego elementu międzynarodowego. Co przekłada się bezpośrednio na realizację interesu poszczególnych osób. Oprócz silnych podstaw aksjologicznych, uregulowanie wskazanej materii ma ogromne znaczenie dla stabilności i sprawności obrotu prawnego oraz sytuacji ekonomicznej poszczególnych podmiotów.

AKTY NORMATYWNE W PRAWIE POLSKIM – ZARYS HISTORYCZNY

Na gruncie porozbiorowego prawa polskiego, prawo spadkowe z elementem międzynarodowym było po raz pierwszy przedmiotem obszernej regulacji już w ustawie z dnia 2 sierpnia 1926 r. o prawie właściwym dla stosunków prywatnych międzynarodowych (Bagan-Kurluta 2021, ss. 373-374). Wcześniej z racji 123 lat zaborów nie było możliwości powstania takiego zbioru przepisów. Niemniej dla II Rzeczypospolitej Polskiej znacznie poważniejszym problemem niż prawo kolizyjne z systemami prawnymi innych państw, było prawo kolizyjne wewnętrzne, ze względu na rozbieżności dzielnicowe wg kryterium systemów prawa odziedziczonych po czasach zaborów. Wskutek czego w początkach istnienia II Rzeczypospolitej Polskiej na jej terenie obowiązywało co najmniej pięć różnych systemów prawnych:

- prawo niemieckie,
- prawo austriackie,
- prawo rosyjskie,
- prawo Królestwa Polskiego (kongresówka),
- prawo węgierskie,
- inne miejscowe akty normatywne (Makiła 2019, ss. 473-484).

Wartym nadmienienia z czasów II RP jest Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 1 sierpnia 1930 r. dotyczące wykonania w stosunku do obywateli Związku Socjalistycznych Republik Rad art. 40 ustawy o prawie właściwym dla stosunków prywatnych międzynarodowych:

Art. 40 ustawy z dnia 2 sierpnia 1926 r. o prawie właściwym dla stosunków prywatnych międzynarodowych: Przeciw państwu, które w zakresie prawa prywatnego traktuje obywateli polskich gorzej niż własnych, albo gorzej niż obywateli innych państw obcych, lub wogóle odmawia im ochrony prawnej, udzielanej zobopólnie wśród państw cywilizowanych, Rada Ministrów może wydać rozporządzenie, które określi materję, kierunek i rozmiary, w jakich w stosunku do tego obcego państwa i jego obywateli zasada odwetu ma być zastosowana.

Niniejsze rozporządzenie w znaczący sposób ograniczało, możliwości dokonywania czynności prawnych na terytorium ówczesnej Rzeczypospolitej Polskiej przez obywateli Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, w związku ze stosowaniem tzw. zasady odwetowej, dziś określanej jako zasada wzajemności. Jednakże zgodnie z § 3 tegoż rozporządzenia:

Przepisy §§ 1 i 2 nie dotyczą ani rozporządzeń ostatniej woli, ani czynności prawnych, związanych z przejściem praw spadkowych na spadkobierców z mocy ustawy lub z mocy rozporządzeń ostatniej woli.

Na kanwie powyższego przepisu zawisła sprawa przed Sądem Najwyższym (por. Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 23 grudnia 1930 r. R 412/30 i Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 23 grudnia 1930 r. III R 413/30), który potwierdził prawo do dziedziczenia nieruchomości na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przez dawnych obywateli rosyjskich, a później radzieckich.

Kolejną ustawą regulującą międzynarodowe aspekty prawa spadkowego była powstała już w czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej ustawa z dnia 12 listopada 1965 r. Prawo prywatne międzynarodowe. Obydwie ustawy, zarówno przedwojenna jak i powojenna, dały prymat zasadzie obowiązywania

prawa ojczystego spadkodawcy z chwili śmierci (Bagan-Kurluta 2021, ss. 373-381).

Następnym chronologicznie istotnym aktem normatywnym, który znalazł się w polskim systemie prawnym to Konwencja Dotycząca Kolidzji Praw w Przedmiocie Formy Rozporządzeń Testamentowych, sporządzona w Hadze dnia 5 października 1961 roku, zwana też Konwencją haską. Przepisy Konwencji w szczególności biorą sobie za cel poszanowanie woli zmarłego, tak aby w zderzeniu z elementem międzynarodowym maksymalnie oddać wolę testatora. Jak podkreślił Sąd Najwyższy w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 15 stycznia 2014 r. I CSK 195/13:

Przepisy Konwencji z 1961 r. dotyczącej kolidzji praw w przedmiocie formy rozporządzeń testamentowych zostały ukształtowane w taki sposób, aby w możliwie szerokim zakresie utrzymać w mocy rozrządzenia testamentowe.

Podobnie jak wcześniej w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 26 września 2001 r., sygn. akt IV CKN 468/00.

Treść art. 1 Konwencji dotyczącej kolidzji praw w przedmiocie formy rozporządzeń testamentowych została tak ukształtowana, aby w możliwie szerokim zakresie utrzymać w mocy dokonane rozrządzenia.

Przyjęcie przez Sąd Najwyższy takiego, a nie innego stanowiska ma silne podstawy aksjologiczne, aby chronić już wcześniej wspomniane wartości, które legły u podstaw prawa spadkowego.

W konsekwencji przyjęcia niniejszej konwencji *de facto* wyłączono stosowanie art. 35 ówczesnej ustawy. Tym sposobem katalog łączników odnoszących się do formy rozporządzeń testamentowych został rozszerzony z dwóch łączników aż do ośmiu (art. 1 konwencji).

Łączniki odnoszące się do formy rozporządzeń testamentowych wg art. 35 ustawy z dnia 12 listopada 1965 r. Prawo prywatne międzynarodowe:

- łącznik obywatelstwa – prawo ojczyste spadkodawcy z chwili dokonania czynności,
- łącznik miejsca dokonania czynności – prawo miejsca dokonania czynności (Bagan-Kurluta Warszawa 2021, ss. 377-378).

Łączniki odnoszące się do formy rozporządzeń testamentowych według art. 1 Konwencji haskiej, a tym samym określające prawo właściwe to:

- łącznik miejsca dokonania czynności rozporządzającej na wypadek śmierci;
- łącznik obywatelstwa spadkodawcy na moment dokonania rozporządzenia;
- łącznik obywatelstwa spadkodawcy na moment śmierci;
- łącznik domicylu spadkodawcy na moment dokonania rozporządzenia;
- łącznik domicylu spadkodawcy na moment śmierci;
- łącznik zwykłego pobytu spadkodawcy na moment dokonania rozporządzenia;
- łącznik zwykłego pobytu spadkodawcy na moment śmierci;
- łącznik miejsca położenia nieruchomości (Bagan-Kurluta Warszawa 2021, ss. 377-378).

Pomimo późniejszych zmian w krajowym porządku prawnym oraz regulowania kwestii spadkowych przez europejskie postępowanie cywilne postanowienia, Konwencja haska nadal znajduje zastosowanie co znajduje potwierdzenie w art. 75 ust. 1 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r.

AKTY NORMATYWNE – OBECNY STAN PRAWNY

Z dniem 16 maja 2011 roku weszła w życie ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. Prawo prywatne międzynarodowe, uchylając tym samym ustawę z dnia 12 listopada 1965 r. Prawo prywatne międzynarodowe. Wyjątek stanowiły przepisy dotyczące zobowiązań alimentacyjnych, które weszły w życie z dniem 18 czerwca 2011 r.

Na gruncie prawa krajowego, w ustawie z dnia 4 lutego 2011 r. Prawo prywatne międzynarodowe kwestie dziedziczenia wspomniane są dwukrotnie. Pierwszy raz w art. 12 ust. 4 stanowiący wyłączenie stosowania poprzedzających ustępów 1 i 2 w zakresie *prawa rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa spadkowego ani do rozporządzeń dotyczących nieruchomości położonych w innym państwie niż państwo, w którym czynność prawna została dokonana* (art. 12 ust. 4ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. Prawo prywatne międzynarodowe). Kolejno ustawodawca poświęcił materii spadków rozdział 16, artykuły 64-66a. Przy czym art. 64-66 zostały uchylone z dniem 17 sierpnia 2015 roku na mocy art. 8 pkt 1 ustawy z dnia 24 lipca 2015 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania

cywilnego, ustawy - Prawo o notariacie oraz niektórych innych ustaw. Ta sama ustawa nowelizująca w art. 8 pkt 2 dodała art. 66a, zgodnie z którego treścią od dnia wejścia w życie ustawy nowelizującej, aktem normatywnym regulującym kwestie kolizyjne jest rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego. Opisane w niniejszym akapicie zmiany nastąpiły ze względu na ww. rozporządzenia, które weszło częściowo w życie 16 sierpnia 2012 roku (por. art. 84 ust. 1 rozporządzenia), a pozostała część weszła w życie z dniem 17 sierpnia 2015 roku (por. art. 84 ust. 2 rozporządzenia). Usunięcie krajowych przepisów było konieczne ze względu, że unijna regulacja przybrała formę rozporządzenia, zatem nie wymagała ona implementacji do krajowego porządku prawnego, ponieważ wywiera bezpośredni skutek prawny (Barcz Warszawa 2020, ss. 272-274.). Tym sposobem część poświęcona spadkom zawiera w zasadzie jedynie odesłanie do innego aktu normatywnego. Zatem należy uznać, że w kwestiach ustalenia prawa właściwego i ewentualnej właściwości sądu w sprawach spadkowych polski ustawodawca przekazał w znacznej mierze ustawodawcy unijnemu.

Nie oznacza to jednak, że w aktualnym stanie prawnym tylko unijne rozporządzenie reguluje kwestie spadkowe. Jak z każdą zmianą przepisów prawa, tak i w tym przypadku występuje problem intertemporalny. Aby rozporządzenie znalazło zastosowanie musi zaistnieć przesłanka z art. 83 ust. 1, zgodnie z którym przepisy niniejszego rozporządzenia znajdują zastosowanie w sytuacji, w której spadkodawca zmarł w dniu lub po dniu 17 sierpnia 2015 roku. Do spraw spadkowych, które swój początek (śmierć spadkodawcy, czyli dzień otwarcia spadku) bierze przed dniem 17 sierpnia 2015 roku stosuje się przepisy obowiązujące na dzień zgonu spadkodawcy. Zatem w kwestiach spadkowych równolegle obowiązują co najmniej cztery stany prawne:

- obecny pod rządami prawa UE,
- wynikający z przepisów ustawy z dnia 4 lutego 2011 r. Prawo prywatne międzynarodowe, przed wejściem nowelizacji ustawą z dnia 24 lipca 2015 r.,
- wynikający z ustawy z dnia 12 listopada 1965 r. Prawo prywatne międzynarodowe.,
- wynikający z ustawy z dnia 2 sierpnia 1926 r. o prawie właściwym dla stosunków prywatnych międzynarodowych.

Wybór właściwej ustawy następuje poprzez ustalenie dnia otwarcia spadku i zastosowanie ustawy właściwej na ten dzień. Należy zwrócić jednak uwagę, że przepisy we wskazanych aktach normatywnych różnią się nieznacznie. Dla przykładu jeden przepis jest powtarzany w niezmienionej lub lekko zmienionej formie: *Dla praw spadkowych właściwe jest prawo ojczyznie spadkodawcy z chwili śmierci* (2 – art. 64, 3- art. 34, 4 – art. 28).

Należy jednak pamiętać, że przepisy powyższych ustaw, a zwłaszcza z punktów 2-4, należy interpretować w oparciu o postanowienia bilateralnych i multilateralnych umów międzynarodowych zawartych przez Rzeczpospolitą Polską. Pomimo wejścia w życie unijnych regulacji wciąż pozostają w mocy wcześniej zawarte umowy międzynarodowe. Z multilateralnych umów międzynarodowych nadal częściowo obowiązuje i znajduje zastosowanie Konwencja Dotycząca Kolizji Praw w Przedmiocie Formy Rozporządzeń Testamentowych, sporządzona w Hadze dnia 5 października 1961 roku (Konwencja haska). Zgodnie z art. 75 ust. 1 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r., *niniejsze rozporządzenie nie stanowi przeszkody dla stosowania konwencji międzynarodowych, których stroną, w chwili przyjęcia niniejszego rozporządzenia, jest jedno lub większa liczba państw członkowskich, a które dotyczą spraw objętych przepisami niniejszego rozporządzenia* (art. 75 ust. 1 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego). Nadto rozporządzenie w tym samym artykule wprost odsyła do przepisów konwencji i nakazuje stosowanie ich zamiast art. 27 rozporządzenia w stosunku do państw, które pozostają stronami konwencji.

Ponadto Rzeczpospolita Polska podpisała liczne umowy bilateralne z innymi państwami regulujące kwestie spadkowe. I tu znajduje zastosowania reguła z art. 74 ust. 1 rozporządzenia 650/2012, niemniej jak wyraźnie wynika z przepisu tylko względem państw członkowskich UE oraz spadków otwartych przed dniem 17 sierpnia 2015 roku.

Kolejną poprawką, konieczną do uwzględnienia przy ewentualnej sprawie spadkowej pozostaje fakt, że rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego nie obowiązuje w

Wielkiej Brytanii, Irlandii oraz Danii (por. pkt 82 i 83 motywów wydania rozporządzenia). W stosunku do relacji z Polską zastosowanie znajdzie Konwencja haska oraz bilateralne umowy międzynarodowe.

Marginalnie należy nadmienić, że zmiany wprowadzone w 2015 roku miały dość istotne znaczenie dla wciąż rozgrzewających opinię publiczną spraw reprivatyzacyjnych (Wiśniewski 2015, Prawo właściwe w świetle rozporządzenia (UE) nr 650/2012 w odniesieniu do polskich spraw reprivatyzacyjnych). W związku z czym szczególnie istotnym stało się w bardzo ostrożne wskazywanie prawa właściwego dla ewentualnych spadków.

Ważną kwestią podnoszoną wielokrotnie przy ocenie intertemporalnej właściwości prawa jest klauzula porządku publicznego. O ile przed wejściem w życie rozporządzenia Sąd Najwyższy dopuszczał powołanie się na tą klauzulę:

Rozstrzygnięcie kwestii intertemporalnych z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego następuje według ogólnych reguł międzyczasowego prawa cywilnego. Od zasady stosowania przepisów ustawy dawnej do zdarzeń zaistniałych podczas jej obowiązywania należy dopuścić wyjątek w stosunku do klauzuli porządku publicznego (Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 lutego 2013 r. sygn. akt II CSK 294/12, LEX nr 1365634.).

To jednak w motywach wydania rozporządzenia – oznaczonych numerami 6 i 58, znalazł się wyraz woli ograniczenia możliwości powoływania się na tę zasadę. Kwestią jurydycznie nierozstrzygnięta pozostaje możliwość powołania się na tę klauzulę na podstawie traktów założycielskich. Wydaje się, że istnieje taka możliwość, jednak musiałaby to być szczególnie silnie uzasadnione.

ROZPORZĄDZENIE NR 650/2012 – WYBRANE ASPEKTY

Poza wskazanymi powyżej aspektami wejścia w życie omawianego rozporządzenia wskazać należy, że jest ono umiejscowione w ramach europejskiego prawa postępowania cywilnego, a dokładniej w ramach prawa kolizyjnego. W żadnym razie rozporządzenie nie reguluje kwestii materialnoprawnych oraz nie harmonizuje materialnego prawa spadkowego państw Unii Europejskiej. Jak przy całym europejskim postępowaniu cywilnym, tak i tutaj znajduje zastosowanie zasada automatycznego uznania orzeczenia wydanego w jednym państwie członkowskim, przez co nadaje się do podjęcia czynności egzekucyjnych na terytorium innych państw Unii Europejskiej. Ponadto stosuje się zasadę niebadania jurysdykcji krajowej państwa członkowskiego *convention double* (por. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i

Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych).

Zgodnie z treścią art. 4 rozporządzenia *Sądy państwa członkowskiego, w którym zmarły miał swoje miejsce zwykłego pobytu w chwili śmierci, mają jurysdykcję do orzekania co do ogółu spraw dotyczących spadku*. Przy czym wskazać należy, że zwrot „miejsce zwykłego pobytu” należy kwalifikować autonomicznie. Z pewnością odrzucić trzeba interpretację narzucaną przez art. 25 polskiego kodeksu cywilnego, zgodnie z którym za *sine qua non* domicylu jest zamiar stałego pobytu w danym miejscu. Albowiem taka definicja legalna nie musi pokrywać się z definicjami innych państw członkowskich Unii Europejskiej. Dla przykładu w niemieckim BGB w § 7 czytamy definicję [miejsca] zamieszkania jako *Kto osiada w jakimś miejscu na stałe, stwarza w tym miejscu swoje zamieszkanie* (tłumaczenie za: Zygmunt Lisowski). Podobnie niemiecki kodeks cywilny dopuszcza posiadanie kilku miejsc zamieszkania, co jest sytuacją niedopuszczalną na gruncie polskiego Kodeksu cywilnego (art. 28). Stąd konieczna jest kwalifikacja autonomiczna pojęcia „miejsce zwykłego pobytu”, aby uniknąć uwikłania się w system prawny jednego państwa.

Innym budzącym wątpliwość zwrotem jest wyrażenie „ściślejszego związku” z danym państwem. Hipotetycznie testator za życia mógł posiadać cztery nieruchomości w czterech różnych państwach i w każdej zamieszkiwać po trzy miesiące w ciągu roku. Wówczas zastosowanie znajdzie art. 21 ust. 2 rozporządzenia, tzw. reguła korekcyjna, zgodnie z którą: *W przypadku, gdy wyjątkowo, ze wszystkich okoliczności sprawy jasno wynika, że w chwili śmierci zmarły był w sposób oczywisty bliżej związany z państwem innym niż państwo, którego prawo byłoby właściwe na mocy ust. 1, prawem właściwym dla dziedziczenia jest prawo tego innego państwa*. Jednakże błędem byłoby uważać, że stosowanie reguły korekcyjnej jest zasadą, albowiem: *Do reguły korekcyjnej z art. 21 ust. 2 rozp. spadk. należy sięgać wyjątkowo, gdy spełnione są przesłanki określone w tym przepisie. Ze wszystkich okoliczności powinno mianowicie jasno wynikać, że zmarły w chwili śmierci był w sposób oczywisty bliżej związany z innym państwem niż państwo, którego prawo byłoby właściwe na mocy art. 21 ust. 1* (Pazdan Warszawa 2017, art. 66(a)).

Problematyka ściślejszego związku z danym państwem była już przedmiotem rozważań Sądu Najwyższego między innymi w sprawie o sygn. akt II CSK 294/12. Chociaż „ściślejszy związek” stanowi zwrot niedookreślony i pozostawia znaczny luz interpretacyjny, tak jednak ustawodawca nie jest w stanie przewidzieć wszystkich możliwych aktywności obywateli, które będą

wzmacniały ich związek z danym krajem i katalog pozostaje katalogiem otwartym. Jak zwraca uwagę doktryna:

Ciężar oceny „ściślejszego związku” [...] spoczywa na sędzie orzekającym w sprawie. Chodzi o kryterium elastyczne, operujące zwrotem niedookreślonym, co jednak nie upoważnia do stwierdzenia, że jego interpretacja jest dowolna. [...] Konieczne jest staranne rozważenie i uwzględnienie wszelkich okoliczności faktycznych, a więc całego rzeczywistego stanu rzeczy świadczącego o realnym związku zachodzącym między daną osobą [...] a państwami [...], których jest ona obywatelem. Bierze się pod uwagę także [...] miejsce [...] zwykłego pobytu [...] osoby, ze względu na którą ustalamy powiązanie. Sąd powinien zestawić i porównać ze sobą, oprócz wspomnianego, takie czynniki, jak [...] więzi rodzinne, miejsce wykonywania pracy bądź prowadzenia działalności gospodarczej oraz przeważającego zgromadzenia majątku (Pilich 2014 s. 3).

W takiej sytuacji najkorzystniejszym rozwiązaniem i zapewniającym, że dziedziczenia odbędzie się zgodnie z wolą spadkodawcy byłoby odpowiednie wybranie statutu spadkowego. Testator powinien sam wybrać prawo właściwe dla rozstrzygnięcia o jego spadku. Należy jednak pamiętać, że testator może jedynie wybrać jako prawo właściwe dla spadku po sobie wyłącznie prawo państwa, którego obywatelstwo posiada w chwili wyboru prawa właściwego lub w chwili śmierci – art. 22 rozporządzenia. Takie rozwiązania wynikają także z zapisów Konwencji haskiej. Takie działanie pozwoli skutecznie utrzymać testament w obrocie międzynarodowym oraz w pełni oddać wolę testatora. Jak zwraca uwagę doktryna:

Jeżeli [...] statutem formy testamentu w myśl art. 1 lit. b [Konwencji z 1961 r. dotyczącej kolizji praw w przedmiocie form rozporządzeń testamentowych] może być każde z praw ojczyźstych, jakie posiada spadkodawca w chwili śmierci bądź sporządzenia testamentu, to taka wykładnia sprzyja realizacji celu konwencji, jakim jest utrzymanie w mocy testamentu w transgranicznym obrocie cywilnoprawnym. Norm prawa krajowego, rozstrzygających kolizje obywatelstw do celów kolizyjnoprawnych [...] nie stosuje się (Pilich 2014 s. 3).

Przed zagadnieniem, związanym z wyborem prawa właściwego stanął Sąd Apelacyjny w Gdańsku, który miał odpowiedzieć na pytanie: czy język, w którym spisano testament determinuje wybór prawa właściwego? Wyrokiem Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 4 grudnia 2018 r., sygn. akt V ACa 167/18 sąd orzekł, że:

Z samej czynności sporządzenia testamentu w określonej formie czy w określonym języku nie wynika wola wyboru prawa materialnego.

Zważyć należy, że Polska jest zasadniczo krajem monolingwalnym, więc powyższa sprawa, do której odnosi się powyższy wyrok zdaje się być incydentalną. Natomiast w przypadku krajów bi- albo multilingwalnych jak Belgia czy Luksemburg, przyjęcie odmiennego stanowiska niż Sądu Apelacyjnego w Gdańsku prowadziłoby do kuriozalnych sytuacji. Ponadto wiele języków ma status urzędowych w więcej niż jednym państwie (np. język angielski, niemiecki, niderlandzki), co nie pozwala na ustalenie, prawa jakiego kraju testator miał na myśli.

Pamiętać należy, że sam wybór prawa podlega temu prawu (art. 22 ust. 3 rozporządzenia). *W myśl art. 22 ust. 3 rozp. spadk. „ważność materialną” aktu wyboru prawa należy oceniać według prawa wybranego 1* (Pazdan Warszawa 2017, art. 66(a)). Zatem stwierdzenie czy prawo zostało wybrane w sposób ważny, będzie rozstrzygane na gruncie właśnie tego wybranego prawa.

PODSUMOWANIE

Prawo spadkowe jako regulujące materię o szczególnie doniosłym znaczeniu społecznym, ekonomicznym i rodzinnym, a za sprawą rzymskiego dziedzictwa prawnego obwarowane silnymi uzasadnieniem aksjologicznym, wobec coraz intensywniejszych przemian społecznych, kulturowych i ekonomicznych a przede wszystkim migracyjnych i globalizacyjnych musiało zostać dostosowane do nowej międzynarodowej rzeczywistości, aby chronić te same wartości, które leżą u jego podstaw. Co raz większa mobilność (Giddens 2004, ss. 76-78) oraz prowadzenie swoich spraw w większej liczbie państw wymaga szczególnych rozwiązań kolizyjnych i dotychczasowe rozwiązania zdają się trafnie wychodzić im naprzeciw.

Jednakże aktualne regulacje prawne koncentrują się raczej wokół europejskiego obszaru czy szerszej obszaru świata zachodniego, dzieląc wspólne wartości, których systemy prawne wyrastają mniej czy bardziej ze wspólnego korzenia prawa rzymskiego, czerpiącego z kultury greckiej demokracji i oparte go także pomimo laicyzacji, ale wciąż na szeroko pojętych chrześcijańskich wartościach. Jednakże nawiązywanie stosunków prawnych spoza euroatlantyckiego kręgu kulturowego może w dłuższej perspektywie stanowić wyzwanie. Choć sposoby dziedziczenia i kręgi spadkobierców są na świecie bardzo zbliżone (Longchamps de Brier 2011), to jednak pozostaje

niepewnym, kwestia woli politycznej państw do uznawania i wykonywania orzeczeń spadkowych. Z wielu powodów może okazać przydatnym wprowadzenie odpowiednika europejskiego poświadczenia spadkowego, skutecznego na terytorium większej ilości państw. Tym bardziej, że wielu ludzi posiada majątki już nie tylko w obrębie UE czy EOG.

Niemniej nie ulega wątpliwości, że współpraca międzynarodowa w zakresie harmonizacji prawa i ustalania wspólnych reguł kolizyjnych będzie postępować wraz globalizacją, a w konsekwencji rozciąganiu zasięgu terytorialnego stosunków prawnych na różne systemy prawne. Podjęcie takich działań sprzyja skutecznej ochronie interesów ekonomicznych jednostek i ochronie wartości prawa spadkowego.

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne

Międzynarodowe i unijne

Konwencja Dotycząca Kolizji Praw w Przedmiocie Formy Rozporządzeń Testamentowych, sporządzona w Hadze dnia 5 października 1961 r.

Konwencja znosząca wymóg legalizacji zagranicznych dokumentów urzędowych, sporządzona w Hadze dnia 5 października 1961 r.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) Nr 593/2008 z dnia 17 czerwca 2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I).

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego.

Rozporządzenie Rady (UE) 2016/1103 z dnia 24 czerwca 2016 r. wdrażające wzmocnioną współpracę w dziedzinie jurysdykcji, prawa właściwego oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach dotyczących małżeńskich ustrojów majątkowych.

Rozporządzenie Rady (UE) 2016/1104 z dnia 24 czerwca 2016 r. wdrażające wzmocnioną współpracę w dziedzinie jurysdykcji, prawa właściwego oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach dotyczących skutków majątkowych zarejestrowanych związków partnerskich.

Krajowe

Ustawa z dnia 2 sierpnia 1926 r. o prawie właściwym dla stosunków prywatnych międzynarodowych.

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego.

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny.

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Przepisy wprowadzające kodeks cywilny.

Ustawa z dnia 12 listopada 1965 r. Prawo prywatne międzynarodowe.

Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. Prawo prywatne międzynarodowe.

Ustawa z dnia 24 lipca 2015 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego, ustawy - Prawo o notariacie oraz niektórych innych ustaw.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 1 sierpnia 1930 r. dotyczące wykonania w stosunku do obywateli Związku Socjalistycznych Republik Rad art. 40 ustawy o prawie właściwym dla stosunków prywatnych międzynarodowych.

Zagraniczne

Bürgerliches Gesetzbuch

Orzecznictwo

Sąd Najwyższy

Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 23 grudnia 1930 r., sygn. akt R 412/30, LEX nr 1631430.

Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 23 grudnia 1930 r., sygn. akt III R 413/30, LEX nr 3317.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 lutego 1966 r., sygn. akt III CR 395/65, LEX nr 420.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 23 czerwca 1967 r., sygn. akt III CR 248/66, LEX nr 6186.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 31 maja 1975 r., sygn. akt III CZP 78/75, LEX nr 1880.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 2 kwietnia 1982 r., sygn. akt III CZP 8/82, LEX nr 2774.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 października 1986 r., sygn. akt I CR 272/86, LEX nr 3317.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 czerwca 1999 r., sygn. akt III CRN 377/99, LEX nr 38948.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 sierpnia 2000 r., sygn. akt I CKN 804/00, LEX nr 51836.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 26 września 2001 r., sygn. akt IV CKN 468/00, LEX nr 52797.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19 czerwca 2007 r., sygn. akt III CSK 444/06, LEX nr 347315.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 lutego 2013 r., sygn. akt II CSK 294/12, LEX nr 1365634.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 stycznia 2014 r., sygn. akt I CSK 195/13, LEX nr 1522064.

Naczelny Sąd Administracyjny

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 18 stycznia 2007 r., sygn. akt I OSK 300/06, LEX nr 291193.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 8 kwietnia 2015 r., sygn. akt I OSK 2107/13, LEX nr 1773616.

Wojewódzkie sądy administracyjne

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 15 maja 2013 r., sygn. akt I SA/Wa 2380/12, LEX nr 1608103.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 26 listopada 2014 r., sygn. akt III SA/Wa 1096/14, LEX nr 1616680.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 6 lipca 2017 r., sygn. akt III SA/Wa 1907/17, LEX nr 2782759.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gdańsku z dnia 30 czerwca 2021 r., sygn. akt I SA/Gd 302/21, LEX nr 3211688.

Sądy apelacyjne

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 4 grudnia 2018 r., sygn. akt V ACa 167/18, LEX nr 2668721.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 11 lipca 2019 r., sygn. akt V ACa 329/19, LEX nr 3127764.

Sądy okręgowe

Wyrok Sądu Okręgowego w Olsztynie z dnia 17 marca 2016 r., sygn. akt IX Ca 959/15, LEX nr 2025003.

Wyrok Sądu Okręgowego w Toruniu z dnia 8 grudnia 2017 r., sygn. akt I C 1111/15, LEX nr 2461602.

Postanowienie Sądu Okręgowego w Łodzi z dnia 25 kwietnia 2018 r., sygn. akt III Ca 1917/16, LEX nr 2544301.

Postanowienie Sądu Okręgowego w Łodzi z dnia 25 lipca 2018 r., sygn. akt III Ca 822/18, LEX nr 2566667.

Postanowienie Sądu Okręgowego w Łodzi z dnia 9 maja 2019 r., sygn. akt III Ca 376/18, LEX nr 2716595.

Opracowania i artykuły

Bagan-Kurluta

2021 *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa.

Barcz J., Górka M., Wyrozumska A.

2020 *Instytucje i Prawo Unii Europejskiej*, Warszawa.

Czubik P.

2013 *O braku unifikacji prawa kolizyjnego w okresie obowiązywania w II Rzeczypospolitej ustawy prawo prywatne międzynarodowe z 1926 roku w odniesieniu do formy czynności*, [w:] *Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego*, nr 13.

Dadańska K.A.

2016 *O realizacji zasady jednolitości statutu spadkowego w świetle rozporządzenia nr 650/2012*, [w:] *Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego*, nr 19, Katowice.

Dajczak W., Giaro T. Longchamps de Bérier F.

2018 *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa.

Fabian J.

1968 *Statut spadkowy w nowym prawie prywatnym międzynarodowym*, [w:] *Państwo i Prawo*, z. 11, Warszawa.

Giddens A.

2004 *Socjologia*, Warszawa.

Kłoda M.

2014 *Cywilne prawo - prawo prywatne międzynarodowe - kolizje temporalne - pierwszeństwo konwencji międzynarodowych - wielorakie obywatelstwo. Głosa do postanowienia SN z dnia 14 lutego 2013 r., II CSK 294/12*, [w:] *Orzecznictwo Sądów Polskich*, nr 7-8.

2012 *Problemy kolizyjne przepisów o zapisie windykacyjnym*, [w:] *Palestra*, nr 1-2.

2011 *Zagadnienia międzyczasowe nowego prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *Kwartalnik Prawa Prywatnego*, nr 2.

Kolańczyk K.

2007 *Prawo Rzymskie*, Warszawa.

Longchamps de Bérier F.

2011 *Law of Succession. Roman Legal Framework and Comparative Law Perspective*, Warszawa.

Makiła D.

2019 *Historia prawa w Polsce*, Warszawa.

Pazdan J.

2017 [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe*. [w:] *Komentarz*, red. J. Poczo-but, Warszawa.

Pazdan J.

2011 *Wybór prawa w sprawach spadkowych w ustawie o prawie prywatnym międzynarodowym z 2011 roku*, [w:] *Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego*, nr 9.

Pazdan M., Górecki J.

2015 *Nowe europejskie prawo spadkowe*, Warszawa.

Pazdan M.

1974 *Niegodziwość dziedziczenia w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, *Nowe Prawo*, Nr 2.

2017 *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa.

1974 *Zdolność dziedziczenia w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, [w:] *Studia Cywilistyczne*, Nr XXIV.

Pilich M.

2014 *Cywilne prawo - prawo prywatne międzynarodowe - kolizje temporalne - pierwszeństwo konwencji międzynarodowych - wielorakie obywatelstwo. Glosa do postanowienia SN z dnia 14 lutego 2013 r., II CSK 294/12*, [w:] *Orzecznictwo Sądów Polskich*, nr 1.

Stryjski K.

2018 *Wskazanie prawa właściwego dla dziedziczenia*, cz. I, [w:] *Przegląd Sądowy*, nr 1.

Trammer H.

1966 *O prawie prywatnym międzynarodowym*, [w:] *Prawo i Życie*, Nr 7.

Walczak-Duraj D.

2006 *Podstawy współczesnej socjologii*, Pabianice.

Źródła internetowe

Wiśniewski R.

2015 *Prawo właściwe w świetle rozporządzenia (UE) nr 650/2012 w odniesieniu do polskich spraw restrywatyzyjnych*

<https://codozasady.pl/p/prawo-wlasciwe-w-swietle-rozporzadzenia-ue-nr-6502012-w-odniesieniu-do-polskich-spraw-restrywatyzyj> [dostęp 30.05.2022]

INHERITANCE IN POLISH PRIVATE INTERNATIONAL LAW. THE EVOLUTION OF STANDARDS AND THE PROTECTION OF THE FUNDAMENTAL VALUES OF THE INHERITANCE LAW

Abstract: Inheritance law concerns one of the most important issues of social and family life. After all, it allows the deceased to extend the effects of his declarations of will made during his lifetime for the time after his death, and thus to continue to influence the world of the living. Ever since ancient Rome, inheritance law has been designed to protect particularly important values. In the era of globalization and increased social mobility, an international element appears with inheritance. The protection of the fundamental values of the law of inheritance has forced us to take action at the international law and

national law so that the divergences in the legal systems of individual countries do not destroy the principles and values of the law of inheritance. The purpose of this chapter is to analyze the normative acts concerning the issues of cross-border inheritance in the history of the modern Polish State, from the Second Polish Republic to the present. The work covers both the review of national regulations and international agreements, and also takes into account selected jurisprudence problems arising from the application of the above-mentioned normative acts, pointing to the issues of protection of the value of inheritance law. The entire work shows the reader the strong axiological foundations that underlie the indicated regulations, their timelessness, importance and the need for further law harmonization not only within the European Union. The author uses the dogmatic and historical-legal method.

Key words: inheritance law, cross-border inheritance, cross-border inheritance, conflict of laws law, values of inheritance law.